

Zlučovací zjazd sociálnej demokracie na Slovensku a KSS v povstaní v roku 1944

Štefan Šutaj, Spoločenskovedný ústav SAV, Košice, sutaj@saske.sk

ŠUTAJ, Štefan. Unifying congress of the Social Democratic Party and the Communist Party during uprising in year 1944. Individual and Society, 1998, Vol. 1, No. 2.

On 17. September 1944, during the Slovak National Uprising, a unifying congress of the Social Democratic Party and the Communist Party went on. The paper is analysing the preliminary conditions, which went to this event and its acceptance by different segments of the Slovak political left in the period from year 1938 up to 1946.

Social Democratic Party. Communist Party. Slovak National Uprising.

Sociálni demokrati patrili na Slovensku v predmníchovskej republike k významným politickým silám. K základným prvkom ich politiky patrila československá orientácia. Už z toho, ale aj z proklamovaného socialistického charakteru strany vyplývalo, že sa priamo nepodieľali na rokovaniach pred Žilinskou dohodou v októbri 1938 a boli na okraji záujmu ľudákov pri snahe o zjednotenie politického života na Slovensku v nasledujúcom období. Názor sociálnych demokratov na túto udalosť bol kritický.

Samotná Žilinská dohoda obsahovala program vyhlásenia autonómnej slovenskej vlády, odovzdanie výkonnej i zákonodárnej moci do jej rúk a vydanie zákona o autonómii,¹ zároveň znamenala odovzdanie moci na Slovensku do rúk HSLS. Ľudová strana potom presadila zákaz činnosti komunistickej strany na Slovensku, krátko potom aj činnosti sociálnej demokracie.

Socialistické strany neboli k uzavretiu dohody pozvané. I. Dérer sa mal 5. októbra 1938 stretnúť s predstaviteľmi HSLS, ale tieto stretnutie odmietli. M. Korman a J. Bečko doniesli pred rokovaniami do Žiliny „Návrh na vyriešenie slovenského problému v rámci ČSR," ale ten už v tejto chvíli nebol aktuálny, ani sa o ňom nerokovalo. Slovenskí sociálni demokrati vydali ešte v deň podpísania Žilinskej dohody vyhlásenie, že akceptujú dohodu o autonómii Slovenska.² Najmä po roku 1945 sa však vedúci predstavitelia sociálnej demokracie o tejto záležitosti nezmieňovali a chránili si „čistý štít" strany, ktorá nemala podiel na „rozbíjaní republiky".³ 7. októbra 1938 A. Hampl, predseda Československej sociálnodemokratickej strany robotníckej vyhlásil, že sa jeho strana pripája k Žilinskej dohode a slovenské vedenie sociálnej demokracie 20. októbra 1938 dodatočne schválilo Žilinskú dohodu.⁴ Zjednotenie politických strán s HSLS sa uskutočnilo dohodou z 8. novembra 1938.

Po vzdaní sa predsedníctva sociálnej demokracie I. Dérerom, bol v čele strany úradujúci podpredseda M. Korman, vo vedení boli P. Viboch, J. Pocisk, F. Zimák atď. Pre činnosť strany v tomto období neboli vytvorené ani základné podmienky. Na porade v L.Mikuláši sa podľa českého vzoru usilovali založiť Stranu práce, alebo Národnú stranu slovenského pracujúceho ľudu.⁵ Zastavenie činnosti sociálnej demokracie bolo naozaj dôsledné. Krajinský súd na príkaz ministra vnútra zastavil činnosť sociálnej demokracie na Slovensku 16. novembra 1938, 23. novembra 1938 strana sama ukončila svoju činnosť⁶ a v januári 1939 bola slovenská sociálna demokracia uznesením autonómnej vlády rozpustená. Sekretariáty

boli zatvorené, stranicky majetok zabavený a uskutočnili sa aj domové prehliadky u funkcionárov strany.⁷

V období podpisovania dohody, ale aj neskôr, predstavitelia „zjednocovaných“ politických strán sa usilovali o vytvorenie spoločnej strany, ktorá by bola protiváhou HSLS. Ako hovoril J. Ursíny na zjazde DS v Martine v júli 1945 strana by vznikla spojením agrárnej strany s národnou a so sociálnou demokraciou.⁸ Úvahu o spoločnej strane s účasťou sociálnych demokratov potvrdil aj A. Bahurinský na konferencii Strany práce v Žiline v marci 1946.⁹ Činnosť takejto politickej strany v tom čase nemala podmienky pre prácu a nepodarilo sa pre ňu vytvoriť ani základné organizačné predpoklady. Ani vnútorne sa nevytvorili podmienky pre dohodu v rámci širšej občianskej strany. Po vytvorení slovenského štátu existovali kontakty a úvahy o spolupráci medzi predstaviteľmi agrárnej a sociálnodemokratickej strany. Za sociálnych demokratov sa na rokovaníach zúčastňoval J. Šoltész.¹⁰

Postupne, v krátkom čase po vytvorení slovenskeho štátu, sa začali formovať protifašistické odbojové skupiny a to komunistické, sociálnodemokratické a občiansko - demokratické skupiny. Občianske odbojové skupiny boli zložené väčšinou z predstaviteľov bývalých centralistických politických strán, ale typické bolo zapojenie rôznych smerov. Preto v jednotlivých skupinách občianskeho odboja nachádzame široké spektrum osobností, od ľavicových sociálnych demokratov (J. Šoltész, A. Rašla, J. Čech) až k politikom (národohospodárom I. Karvaš, P. Zaťko,) ktorí ako odborníci spolupracovali s vládnúcim režimom, ale zachovali si kladný vzťah k myšlienkam pluralitnej demokracie, a na tejto báze spolupracovali s protifašistickými silami.¹¹

Vznik prvých sociálnodemokratických skupín začal koncom roka 1938 a začiatkom roku 1939. Sociálni demokrati si, ako uvádzal na zjazde v marci 1946 A. Bahurinský vytvárali aj svoje vlastné stranické odbojové bunky. Boli to napr. skupiny D. Ertla, v ktorej pracovali: J. Černický, M. Juráš, O. Hrčka, V. Hanák a J. Vrtielka, skupina M. Juráša, zložená zo zamestnancov Železničných dielní a železničnej stanice vo Zvolene a skupina R. Mordiu, v ktorej pracovali napr. V. Polák, F. Komzala, I. Frlička, P. Viboch, Z. Fenclová, V. Štefanovič, J. Lehký, A. Jánošík, M. Böhm, P. Bendža a iní.¹² Ľavicoví sociálni demokrati pracovali v komunistických bunkách (I. Horváth, J. Šoltész, A. Rašla), kým druhá časť bola súčasťou občianskodemokratického hnutia (J. Kapinaj, A. Bahurinský, J. Horváth). Sociálni demokrati spolupracovali z jednou z prvých občianskodemokratických skupín, ktorá začala pôsobiť v lete 1939 pod vedením J. Lichnera. Pracovali v nej napr. M. Polák, J. Ursíny, M. Josko, J. Ševčík, J. Lettrich, J. Gašperík, F. Thurzo, A. Granatier. Skupina spolupracovala aj so sociálnymi demokratmi A. Bahurinským a J. Šoltészom. V skupine Demec spolu s M. Zibrínom, J. Gašperikom, J. Lettrichom a ďalší, pracovali napr. V. Velecký, A. Bahurinský, J. Kapinaj. Sociálni demokrati sa zúčastnili aj na činnosti najväčšej odbojovej občianskej skupiny Flóra. V nej pracovali napr. J. Kapinaj, V. Radkovič, J. Bahurinský, R. Viktorin, M. Barbarič, a iní. Tieto skupiny plnili väčšinou spravodajské úlohy v styku s londýnskou emigráciou. Významnú úlohu zohrali pri organizovaní útekov do zahraničia fašizmom ohrozených osôb zo Slovenska, ale aj z Čiech. Najmä po roku 1943 sa práve vo vnútri týchto skupín tvorili predstavy o usporiadaní povojnového spoluzitia Čechov a Slovákov, budúcej demokratickej forme usporiadania republiky, povojnovom politickom živote Slovenska, aj zárodky budúcej politickej organizácie občianskych politických síl. Občiansky odboj a sociálni demokrati sa v štátoprávnej oblasti usilovali o obnovenie Československej republiky a nikdy neuvažovali o zachovaní samostatného slovenského štátu.¹³

Osudy sociálnych demokratov v rokoch vojny neboli ľahké. Režim slovenského štátu svojich politických odporcov posielal do väzenia. V ňom skončilo posledné vedenie sociálnych demokratov, M. Korman, J. Pocisk, F. Zimák a ďalší.¹⁴ Zo sociálnych demokratov väzením v tomto období prešli aj ďalší napr. I. Frlička, Z. Fenclová, P. Viboch, A. Jánošík, J. Šindler, J. Kujan, A. Bahurinský, V. Velecký, J. Mikuláš, J. Šabršula, J. Bahurinský, J. Kusý, Š. Černík, K. Miklánek, Dugáček, M. Barbarič.

S približujúcim sa frontom, sa vytvárali reálne podmienky pre spoluprácu občianskeho odboja s komunistami. Prispeli k tomu mnohé skutočnosti ako napr. strata hospodárskych pozícií niektorých skupín podnikateľov v prospech preferovaných, s ľudáckou vládou spolupracujúcich síl; ekonomické podriadenie sa nemeckému kapitálu; úsilie totalitnej ľudáckej moci o likvidáciu hnutia odporu; úspechy Červenej armády na fronte; nesúhlas s niektorými opatreniami v politike, kultúre i ekonomike a s neludskými metódami, ktoré boli použité pri riešení židovskej otázky, aj sústredovanie utečencov, nespokojencov a zahraničných výsadkov v sklovenských horách. V roku 1943 sa podarilo nadviazať užšie kontakty medzi predstaviteľmi najdôležitejších politických smerov na Slovensku. Výsledkom bolo prijatie Vianočnej dohody a utvorenie ilegálnej SNR v decembri 1943, paritne zloženej z predstaviteľov KSS (K. Šmidke, G. Husák, L. Novomeský) a predstaviteľov občianskeho odboja (J. Lettrich, J. Ursíny, M. Josko), ktorá sa neskôr roširovala o ďalších zástupcov. Sociálnu demokraciu v nej reprezentoval I. Horváth a neskôr J. Šoltész. Vývoj dospel k vystúpeniu časti obyvateľstva Slovenska do ozbrojeného povstania proti Nemecku, ktorého vojská vstúpili na územie Slovenskej republiky, aj proti slovenskému vládnúcemu

režimu.

Na politickú situáciu v povstaní a po oslobodení malo veľký vplyv organizačné zlúčenie ľavicových politických strán v SNP. Predpoklad sa vytvoril už tým, že niektorí sociálni demokrati pôsobili v rámci komunistických ilegálnych organizácií alebo odbojových skupín.¹⁵ Takéto spájanie sa uskutočňovalo napriek tomu, že existovali snahy vybudovať organizačnú sieť sociálnej demokracie a od roku 1939 stál v čele tohto úsilia ilegálny Ústredný výbor SDS v Bratislave v čele ktorého sa vymenili J. Pocisk, F. Zimák a D. Ertl. Vo vedení pracovali aj A. Bahurinský, V. Polák, J. Kapinaj, J. Čech a P. Viboch.¹⁶ Účelnosť jednotného postupu v rokoch národnoslobodzovacieho boja zdôrazňovali najmä komunisti, ale aj niektorí príslušníci sociálnej demokracie, ktorí už v roku 1940 došli k záveru "... že ku skutočnej slobode a skutočnému socializmu vedie len jedna cesta a to cesta jednotného revolučného hnutia pracujúcich nás vedeného komunistickými stranami."¹⁷

Požiadavku zjednotenia robotníckeho hnutia obsahovali aj ďalšie dokumenty, napr. Rezolúcia z porady činiteľov SDS na strednom Slovensku v Banskej Bystrici z júla 1943 a Manifest slovenského národa z 28. októbra 1943.¹⁸ To neznamena, že neexistovalo úsilie pokračovať v tradíciách samostatnej sociálnodemokratickej politiky, ba ani to, že sa s úsilím o organizačné zjednotenie ľavice stotožňovala väčšina členstva sociálnej demokracie. Toto úsilie bolo dočasne postavené do úzadia tým, že v protifašistickom boji mali významnejšie zastúpenie a boli aktívnejší predstavitelia mladšej generácie sociálnych demokratov, ktorí boli viac naklonení spolupráci s komunistami. V zblížovaní stanovísk napomáhala aj to, že neboli natoľko zaťažení politikou ani teóriou čechoslovakizmu, ako predstavitelia staršej generácie. Mnohí, napr. I. Frlička, sa do spolupráce s komunistami nezapojili, lebo boli sledovaní štátnou bezpečnosťou, ale ako tvrdil J. Šoltész, od začiatku roku 1944 boli o nadviazanej spolupráci informovaní a súhlasili s ňou.¹⁹

Posilňovanie spolupráce medzi komunistami a sociálnymi demokratmi dokumentovalo aj členenie na občiansky a socialistický blok a to, že členmi ilegálnej SNR sa stali v roku 1944 I. Horváth a J. Šoltész, za socialistický blok. Z tejto spolupráce sa formovala orientácia na organizačné zlúčenie oboch strán, ktoré však bolo predstaviteľmi sociálnej demokracie chápané rôzne: jední ho vnímali ako trvalý stav, iní ako dočasné, funkčné spojenectvo.

G. Husák v správe z 5. februára 1945 pre moskovské byro Komunistickej strany Československa písal, že bývalí členovia sociálnej demokracie J. Čech, J. Šoltész, A. Rašla a ďalší spolupracovali s komunistickou stranou už dlhšiu dobu. Sociálna demokracia, aj keď jej členovia individuálne v odboji pracovali, svoje organizácie po utvorení slovenského štátu v ilegalite nezakladali. Za pomoci KSS bolo utvorené vedenie sociálnej demokracie (I. Horváth, J. Čech, J. Šoltész) a bolo dohodnuté budúce zjednotenie strán.²⁰ Ako potvrdzujú iné dokumenty, Husákova správa v tomto bode nebola pravdivá.²¹ Napriek uvedenému, medzi sociálnymi demokratmi, aj keď väčšina členov a funkcionárov súhlasila so zlúčením, nikdy nedošlo k jeho bezvýhradnej podpore a pretrvávali námietky spochybňujúce toto rozhodnutie.

O perspektívach spolupráce medzi sociálnymi demokratmi a komunistami viedli rozhovory ešte pred vypuknutím povstania vo väzení aj V. Široký a A. Bahurinský, ktorý v slovenskej sociálnej demokracii reprezentoval tie vrstvy, ktoré nepodporovali zlučovanie s komunistami a aj po jeho uskutočnení ho nepovažovali za trvalé. V. Široký a A. Bahurinský uvažovali o možnosti zjednotenia oboch politických strán na celoštátnej konferencii, ale až po oslobodení. V. ilegálne vedenie KSS, ktoré nadviazalo kontakty so skupinami občianskeho odboja a ľavicovými sociálnymi demokratmi, nepokladal za kompetentné vyjednávať o spolupráci medzi KSS a sociálnou demokraciou. Aj tieto názory sa s vývinom situácie na Slovensku menili.

V júli 1944 sa uskutočnila v Bratislave v byte A. Bahurinského porada oblastných dôverníkov sociálnej demokracie, kde sa hovorilo o možnosti zjednotenia KSS a sociálnej demokracie. Aj tu sa o zjednotení uvažovalo skôr dlhodobých perspektívach a nepovažovali ho za aktuálne. Podľa A. Bahurinského sa sociálni demokrati nezapojili do rokovaní s Husákom a jeho skupinou, lebo dostali echo od V. Širokého, že Husák nie je oficiálnym vyjednávačom Širokého. Tieto prúdy v sociálnej demokracii boli silným zdrojom pochybností o účelnosti zlučovania KSS a sociálnej demokracie na Slovensku a celé obdobie do roku 1948 ho kritizovali ako nedomyšlené.

V prvých dňoch povstania sa začali hlásiť k činnosti tri politické zoskupenia a to komunisti, občianske skupiny (demokrati) a sociálni demokrati. Na nátlak komunistickej skupiny bola sociálnymi demokratmi akceptované vedúce postavenie ľavicovej skupiny, avšak ako píše v liste V. Širokému z 24. augusta 1945 A. Bahurinský, predstavovali si, že v ľavicovom bloku budú mať sociálni demokrati 40 - 60% zastúpenie.²² Sociálna demokracia mala všetky predpoklady, historické a politické na to, aby fungovala na

povstaleckom území. Banskobystrickí politickí činitelia, ktorí boli v čase vyhlásenia povstania v Banskej Bystrici chceli tvoriť národné výbory podľa kľúča 1:1:1 pre komunistov, sociálnych demokratov a občiansky odboj. Neboli im známe ujednania medzi komunistickým vedením a ľavicovými sociálnymi demokratmi. To sa zmenilo vtedy, keď do Banskej Bystrice prišli G. Husák, J. Ursíny a J. Lettrich. G. Husák vyhlásil, že sú oprávnení hovoriť aj za socialistickú skupinu, ktorú reprezentovali J. Šoltész a J. Čech.²³ Výhodou sociálnych demokratov bolo, že sa mohli opierať jednak o svoje predvojnové členstvo, ale zároveň sa mohli usilovať o nové posily. Ľavicovoorientovaní sociálni demokrati sa však dostali do vleku komunistov a zaranžovali zjednotenie s KSS. Za sociálnych demokratov sa angažovali najmä tí, ktorí už vlastne sociálnymi demokratmi neboli, lebo v predchádzajúcich rokoch vstúpili do ilegálnej KSS.²⁴

Sociálnodemokratická strana na povstaleckom území svoju činnosť ani nezačala a jej už spomínaní ľavicoví predstavitelia dávali najavo, že sa uskutoční zjednotenie s KSS.²⁵ S návrhom na zjednotenie prišiel na porade s predstaviteľmi KSS D. Ertl v prvých dňoch povstania. Napriek výhradám A. Bahurinského, že nemajú mandát na takéto zjednocovanie a že nie sú schopní zabezpečiť reprezentatívne zastúpenie oblastí, väčšina prítomných bola za zjednotenie. Podľa ústnych dohôd socialistická skupina mala dostať 40% zastúpenie vo vedení strany v SNR aj v dočasnom parlamente.²⁶

Z hľadiska predstaviteľov formujúcej sa DS toto členenie bolo výhodné v tom, že sa parita, ako základný prvok koexistencie uplatňovala medzi dvomi a nie tromi politickými zoskupeniami. Pre komunistov bolo výhodné, lebo likvidovali najsilnejšieho konkurenta v boji o ľavicové, resp. robotnícke hlasy. Stratila iba sociálna demokracia.

Predstavitelia slovenskej sociálnej demokracie v Londýne J. Bečko a J. Čaplovič si uvedomovali nevyhnutnosť spoločného postupu ľavicových politických strán, ale žiadali, aby sa zjednotenie uskutočnilo vo vhodnejšom období.²⁷ Na situáciu na povstaleckom území však nemali vplyv. J. Bečko však neskôr spomínal, že nájde to aj písomne od K. Gottwalda z Moskvy, že zjednotenie komunistov a sociálnych demokratov je len dočasné a regionálne.²⁸

Výsledkom uvedených, často protichodných procesov, kde na jednej strane bolo zjednodušenie straníckej štruktúry a na druhej likvidácia silnej demokratickej ľavice, bol zlučovací zjazd KSS a Československej sociálnodemokratickej strany robotníckej na Slovensku 17. septembra 1944 v Banskej Bystrici. Zjazd mal byť manifestáciou solidárnosti na povstaleckom území a završením jednej etapy vývoja ľavicového hnutia. Fakticky sa realizoval nie ako zjednotenie, ale ako pričlenenie sociálnej demokracie ku komunistickej strane. Sociálni demokrati splynuli s KSS.²⁹

Deň pred zjazdom, 16. septembra 1944, sa uskutočnila porada delegátov zjazdu, sociálnych demokratov, kde sa prerokovalo pripravené zlúčenie politických strán. Väčšina účastníkov sa vyjadrila za okamžité zlúčenie. Na zasadaní však odzneli aj výhrady voči plánovanému zjednoteniu, najmä zo strany A. Bahurinského a J. Kapinaja, ktorí doporučovali počkať so zlučovaním na oslobodenie.³⁰ Podľa G. Husáka na povstaleckom území aj neskorší silný odporca zjednotenie český sociálny demokrat B. Laušmann povedal, že po vojne sa aj oni v Čechách musia zlúčiť s komunistami.³¹

Na zjazde 17. septembra 1944 bolo zastúpených 46 okresov, 57 podnikov a delegáti 12 partizánskych skupín.³² Na zjazde sa vzhľadom na vojenskú situáciu nezúčastnili zástupcovia všetkých okresov Slovenska, čo vyvolávalo pochybnosti o kompetentnosti zjazdu rozhodovať o tak dôležitej otázke v živote strany. Za predsedu KSS bol zvolený K. Šmidke, za podpredsedov G. Husák a bývalý sociálny demokrat J. Čech. V ÚV KSS boli aj ďalší bývalí sociálni demokrati D. Ertl, J. Šoltész, R. Viktorin a J. Balco a K. Dolinský.³³ Aj keď zástupcov do vedenia strany a SNR si určovali v tomto období ešte sociálni demokrati sami, už v Banskej Bystrici sa neuplatnilo dohodnuté zastúpenie sociálnych demokratov vo vedení strany.

Podľa dobovej tlače väčšina členov sociálnej demokracie na povstaleckom území prijala tento zjazd s uspokojením. Tak o tom informoval aj článok D. Ertla, jedného z iniciátorov zlučovacieho zjazdu z 10. septembra 1944, v ktorom zdôvodnil nevyhnutnosť tohto kroku a jeho význam pre budovanie novej spoločnosti. Po zjazde, sa ešte na povstaleckom území uskutočnili zlučovacie schôdze niektorých miestnych organizácií a okresné zlučovacie konferencie v Hnúšti, Lovinobani, Dobšinej, Brezne, Zvolene, Banskej Bystrici, Modrom Kameni, Krupine a Revúcej.³⁴ Napriek tomu je možné povedať, že zlučovanie malo ďaleko od proklamovanej spontánnosti.³⁵

Na obnovenie sociálnej demokracie na Slovensku existovali rozdielne názory medzi funkcionármi KSČ a sociálnymi demokratmi v Londýne a v Moskve. J. Bečko, neskorší generálny tajomník SP v roku 1946 na zasadaní predstavenstva SP upozorňoval na to, že rokovania L. Novomeského v Londýne boli vedené v tom zmysle, že ide o zjednotenie dočasné, regionálne.

Zlučovaci zjazd posilnil politickú stabilitu na povstaleckom území, aj z toho dôvodu tí, ktorí so zlučovaním nesúhlasili, nerobili proti tomu žiadne obštrukcie, v každom prípade však oslabil sociálnodemokratické hnutie a po oslobodení a bol zdrojom mnohých problémov v ľavicovom hnutí na Slovensku aj po roku 1948. Najmä do roku 1989 boli výhrady k zlučovaniu zdôvodňované tým, že na zjazde priamo nikto neprotestoval proti zlúčeniu. Ako však napísal A. Bahurinský, "stavať sa proti zjednoteniu na samom zjazde v skutočnosti bolo nemožným, nakoľko delegáti tam nemali slova, iba vopred určenú slávnostnú rečníciu a hostia. Zjednocovací zjazd staval delegátov proste pred hotovú vec, hoci pomer mal byť obrátený; najprv zjazd delegátov a len potom mohlo nasledovať event. zjednotenie strán."³⁶

V období povstania sa ešte sledovalo zastúpenie sociálnych demokratov nielen v stranických, ale aj v slovenských národných orgánoch. Pre členstvo v SNR aj v Zbore povereníkov platila zásada parity, ktorú komunistická strana a DS dodržiavali. SNR bola v čase od 1. septembra do 5. septembra 1944 zložená z týchto členov: za socialistický blok R. Blážovský, D. Ertl, I. Horváth, G. Husák, J. Púll, K. Šmidke, L. Novomeský (L. Novomeský zo začiatku nebol na povstaleckom území).³⁷ Teda 4 komunisti a 2 sociálni demokrati (D. Ertl a I. Horváth). 5. septembra 1944 sa stali členmi SNR za socialistický blok 8 príslušníci KSS: F. Čáp, K. Dolinský,³⁸ F. Kubač, J. Lietavec, J. Mazúr, E. Peško, R. Strechaj, S. Takáč a 6 sociálnych demokratov: A. Bahurinský, I. Bohúň, J. Čech, J. Kapinaj, J. Šoltész a R. Viktorin. V októbri 1944 sa členmi SNR stali komunisti M. Čulen a A. Rašla (bývalý sociálny demokrat) Koncom októbra 1944 bolo v SNR 25 zástupcov DS, z toho 15 bývalých agrárnikov, 5 členov bývalej SNS a 2 bývalí príslušníci Československej strany národnosocialistickej. V dvoch prípadoch sa stranícku príslušnosť pred vojny nepodarilo zistiť (G. Zeman, J. Stanek). Zo zástupcov KSS bolo 13 komunistov a 10 bývalých sociálnych demokratov.³⁹

Po oslobodení sa na východnom Slovensku začali obnovovať organizácie sociálnej demokracie, ktoré nerešpektovali stav, ku ktorému došlo počas povstania. Nie je možné tieto snahy degradovať iba na košickú záležitosť, či snahu pár jednotlivcov o sebarealizáciu a nie je možné ich ani zveličovať a považovať za všeobecný nesúhlas so zlúčením. Obnovovanie sociálnej demokracie na oslobodzovanom území Slovenska malo totiž širšie súvislosti, motivačné zdroje aj historické korene. Organizácie sociálnej demokracie sa od februára 1945 vytvorili na Spiši, v Košiciach, Michalovciach, Sobranceiach a v Prešove, neskôr aj na západnom Slovensku a predstavitelia KSS sa ich usilovali urýchlene zrušiť.

Dôležitými prvkami obnovovacích snáh sociálnej demokracie boli neinformovanosť o zjazde v Banskej Bystrici, ale aj činnosť vládneho delegáta z Londýna F. Němca. F. Němec a jeho tajomník Cinke, v rozhovoroch so slovenskými politickými predstaviteľmi z Delegácie SNR pre oslobodené územie naznačoval, že novú stranícko - politickú štruktúru Slovenska si predstavuje tak, že okrem strany pravicovej - DS a ľavicovej - KSS, by mal existovať medzičlánok, strany stredu, ktorou by mala byť sociálnodemokratická strana. Na oslobodenom území presviedčal, že k zlúčeniu nemá dôjsť a doporučoval slovenským sociálnym demokratom, aby sa s komunistami nespájali.⁴⁰

24. februára 1945 sa v Prešove zišli bývalí členovia sociálnodemokratickej strany a dohodli sa na zlúčení s KSS. 25. februára 1945 na pracovnej konferencii v Košiciach splynula sociálna demokracia v Košiciach s KSS. Na konferencii sa zúčastnila delegácia KSS (G. Husák, M. Čulen, F. Komzala, E. Friš). Konferenciu otvoril predseda košickej organizácie J. Rácz, ktorý v otváracjej reči povedal, že "organizácie sociálnej demokracie vznikli na východnom Slovensku preto, lebo funkcionári neboli informovaní o banskobystrickom zjazde."⁴¹

Po skončení pracovných konferencií, na ktorých sa uskutočnilo zlúčenie organizácií sociálnej demokracie s komunistami, bolo na schôdzi ÚV KSS 26. februára 1945 konštatované, že na Slovensku niet sociálnodemokratických organizácií a nikto nemá právo v mene tejto strany vystupovať.⁴² Aj keď sa podarilo KSS v tomto období zachovať organizačnú jednotu KSS, úsilie o vytvorenie samostatnej sociálnodemokratickej strany nikdy neprestalo.

Na banskobystrickom zjazde sa, nezúčastnili zástupcovia všetkých okresov Slovenska. Uvažovalo sa o tom, či nie je potrebné, aby výsledky povstaleckého zjazdu potvrdila konferencia sociálnych demokratov z celého územia Slovenska. A. Bahurinský v liste V. Širokému 24. augusta 1945 upozornil na to, že "po oslobodení Slovenska riadne a slobodne volení delegáti oboch ľavicových strán mali sa zísť na celoslovenskú prípadne na celoštátnu konferenciu, na ktorej by boli porokovali o možnostiach zlúčenia týchto strán v jednu stranu." Podľa výsledku by sa uskutočnila dohoda o zastúpení v orgánoch strany a verejnej správe alebo by sa obe politické skupiny dohodli na spolupráci a ináč politicky každá z nich mala vystupovala samostatne.⁴³ Nebolo však v záujme KSS, aby sa otázka otvárala a tak jej predstavitelia nastúpili cestu postupnej eliminácie ohnísk nespokojnosti.

V činnosti za obnovenie sociálnodemokratickej strany na Slovensku sa aktivizovali predovšetkým tí

sociálni demokrati, ktorí mali výhrady voči organizačnému zlúčeniu s KSS v SNP, (A. Bahurinský, J. Bahurinský, J. Mrázek atď) a tí, ktorí udalosti na Slovensku sledovali z londýnskeho exilu (J. Bečko, J. Čaplovič). Práve tých, ktorí boli v čase povstaleckého zlučovania exile označovali komunisti za pôvodcov obnovovania sociálnej demokracie.⁴⁴ To však bola len téza, ktorá mala zakryť skutočnosť, že nie všetci sociálni demokrati prijali zjednotenie. Veď práve londýnska skupina mala problémy presadiť sa, a bez pomoci československých sociálnych demokratov z Prahy, ktorí financovali začiatky činnosti, by sa neboli dostali na významné miesta v ústredných orgánoch novovytvorenej Strany práce.⁴⁵

Na základe ústnych dohôd zo začiatku povstania o socialistickom bloku malo byť 40% zastúpenie sociálnych demokratov v rôznych štruktúrach novej strany, resp. v štátnych orgánoch. Už v liste z 24. augusta 1945 A. Bahurinský upozorňoval V. Širokého na malé zastúpenie bývalých sociálnych demokratov v Predsedníctve ÚV KSS (z 10 len jeden člen) a v ústrednom výbore (8 bývalých sociálnych demokratov a podľa A. Bahurinského ich tam malo byť 16). V SNR zo 40 komunistov bolo 9 bývalých sociálnych demokratov, čo A. Bahurinský tiež nepovažoval za zodpovedajúce.⁴⁶ V 9 člennom Predsedníctve KSS boli 2 sociálni demokrati (J. Šoltész, M. Valachovič) a v 48 člennom pléne, ktoré bolo zvolené na celoslovenskej konferencii KSS 11. - 12. augusta v Žiline bolo 12 sociálnych demokratov. V aparáte KSS ku koncu roku 1945 z 220 pracovníkov bolo 8 - 9 bývalých sociálnych demokratov.⁴⁷ Na túto situáciu upozorňoval neskôr, po voľbách, v liste Š. Bašťovanskému z 27. júla 1946 aj J. Kapinaj. Zdôrazňoval, že z bývalých predstaviteľov sociálnej demokracie, ktorí sa zúčastnili na zlučovacom zjazde v Banskej Bystrici (D. Ertl, R. Viktorin, J. Kapinaj, A. Bahurinský, J. Čech) sú už mimo politiky.⁴⁸

KSS však ignorovala ústne dohody o socialistickom bloku, v zjednotenej strane nemienila natrvalo zachovávať stav, kde by bývalí sociálni demokrati existovali ako osobitne vyčlenená skupina, ktorej by sa pridelovalo zastúpenie v orgánoch strany. Princíp, podľa ktorého si mali sociálni demokrati určiť, kto ich bude v týchto orgánoch zastupovať sa uplatnil len v Banskej Bystrici, neskôr ho už komunistickí predstavitelia KSS úplne ignorovali a obsadzovali miesta ľuďmi, ktorí im vyhovovali. Vytvárať v strane skupiny, nezodpovedalo vtedajším predstavám o vnútornej štruktúre komunistickej strany a považovalo sa za sektárstvo. Zároveň to však vzbudzovalo u sociálnych demokratov nedôveru voči personálnej politike komunistickej strany, v ktorej sa aj v tejto dobe prejavovali obavy z úchyliiek reformizmu a sociáldemokratizmu. Tu je však potrebné pripomenúť aj fakt, že zo 180 000 až 200 000 členov, ktoré v polovici roku 1945 mala KSS bolo približne 10 000 predvojnových členov KSČ a asi 20 000 predvojnových členov sociálnej demokracie,⁴⁹ ostatní boli novoprijatí.

V novembri 1945 bol akčný výbor pre rozšírenie sociálnej demokracie na Slovensku posilnený o J. Bahurinského a I. Frličku. Medzi tých, ktorí sa najaktívnejšie podieľali na obnovovaní sociálnej demokracie na Slovensku, ako už bolo spomínané, patrili J. Bečko, A. Bahurinský, J. Čaplovič, J. Mrázek, K. Miklánek, J. Bahurinský atď. Všetci boli predvojnovými členmi sociálnodemokratickej strany a či v emigrácii (J. Bečko, J. Čaplovič) alebo doma, neprivítali zjednotenie KSS a sociálnej demokracie s nadšením, boli to presvedčení zástancovia sociálnodemokratických ideí, ktorým politicky nevyhovovala nová organizačná štruktúra KSS a ani jej programové zásady. O utvorení sociálnej demokracie viedli jej zakladatelia rokovania s predstaviteľmi KSS a členmi bývalej sociálnej demokracie, ktorí vstúpili do KSS, aj s predstaviteľmi Československej sociálnej demokracie v Prahe. Podľa obežníka KSS zo 4. novembra 1945 sa do tej doby uskutočnili dve porady medzi predstaviteľmi komunistickej strany a Československej sociálnodemokratickej strany, na ktorých predstavitelia komunistickej strany zastávali stanovisko, že rozšírenie činnosti sociálnej demokracie na Slovensko by znamenalo "rozdzvenie jednoty slovenského pracujúceho ľudu."⁵⁰ Ako nasvedčuje list bez podpisu zo začiatku novembra 1945, ktorý bol určený Š. Bašťovanskému, generálnemu tajomníkovi KSS, Československá sociálna demokracia akceptovala námietky proti rozšíreniu činnosti sociálnej demokracie na Slovensko a súhlasila s utvorením samostatnej strany sociálnodemokratického typu s iným názvom.⁵¹

Po schôdzi vedúcich predstaviteľov KSS, KSČ, českých sociálnych demokratov a slovenských sociálnych demokratov z 20. decembra 1945 V. Široký na porade tajomníkov komunistickej strany 28. decembra 1945 v Bratislave na pripomienky, že sa pripravuje obnovenie sociálnodemokratickej strany hovoril, že je potrebné v najbližšej dobe rátať s určitými zmenami v stranícko - politickej štruktúre Slovenska. V prejave však naďalej doporučoval nadväzovať na zjednocovací zjazd z Banskej Bystrice a vyhlásil, že nové strany nesmú čerpať z komunistickej strany.⁵²

Tretia politická strana na Slovensku bola utvorená pod názvom Strana práce. Členovia prípravného akčného výboru zvolali na 20. januára 1946 do Bratislavy "konferenciu zástupcov pracujúcich všetkých kategórií z celého Slovenska". Strana práce prijala na konferencii Ohlas Strany práce k slovenskému ľudu, v ktorom sa okrem iného zdôrazňovalo, že SP bude stranou pracujúceho ľudu ("všetkých, ktorí vidia zmysel života v užitočnej práci"), ohradzovala sa proti tomu, že rozbíja jednotu robotníckej triedy a

proklamovala, že jej činnosť nebude namierená ani proti jednej z existujúcich politických strán.⁵³ Nová strana nevystupovala oficiálne ako sociálnodemokratická strana, hoci sa jej predstavitelia snažili pri každej príležitosti zdôrazňovať, že SP je sesterskou stranou Československej sociálnej demokracie.

Pre Stranu práce neboli voľby príliš úspešné. J. Bečko, generálny tajomník SP po voľbách vyhlásil, že "nebyť mníchovskej katastrofy a zjednotenia v Banskej Bystrici, bola by sociálna demokracia vedúcou silou na Slovensku."⁵⁴ Situácia však bola v dôsledku vývoja po vojne úplne iná. Bez ľavicových sociálnych demokratov, ktorí zotrvali na výsledkoch zjednocovacieho zjazdu, nemala SP nádej na výraznejší úspech. Vo voľbách na Slovensku získala 3,11 % hlasov.

Jednou z najviac diskutovaných otázok v Strane práce bol zlučovaci zjazd KSS a sociálnej demokracie, ktorý sa uskutočnil v čase povstania v Banskej Bystrici. V článkoch a prejavoch predstaviteľov Strany práce I. Frličku, J. Bečku, J. Krčmára, E. Vidru a ďalších odzneli ostré výhrady proti tomuto zjazdu. Dokazovali, že úmyslom sociálnych demokratov nebolo zjednotenie, ale vytvorenie socialistického bloku v boji proti fašizmu, kde záujem ideový a stranický ustúpil záujmom národa a štátu. Postup predstaviteľov KSS z povstaleckého obdobia a z obdobia tesne po oslobodení považovali a označovali za nedemokratické konanie.⁵⁵ Jednotné stanovisko k tejto otázke medzi predstaviteľmi komunistov a sociálnych demokratov na problém povstaleckého zlúčenia nikdy nebolo. Kým KSS chcela naďalej na tomto zjednotení, za podpory sociálnych demokratov, ktorí zostali v KSS budovať, názory predstaviteľov Strany práce najlepšie vystihovalo stanovisko vedenia SP v Košiciach. "Tzv. jednotné socialistické hnutie sa neosvedčilo. Bolo by žiaduce poslať varovanie do celého sveta, aby takéto zjednotenie nikde nepodporovali."⁵⁶

Poznámky a odkazy na literatúru

¹ Podrobnejšie: Dejiny Slovenska V. (1985): Bratislava, 285 - 287., Kirschbaum, J.M. (1996): Ideové základy prvej Slovenskej republiky a politika slovenskej vlády. In.: Slovenský politický exil v zápase za samostatné Slovensko. Bratislava., Čarnogurský, P. (1993): 6. október 1938. Bratislava., Ursíny, J. (1994): Spomienky na Slovenské národné povstanie. Bratislava., Rychlík, J. (1998): Zápisky J. Lichnera z väzenia. Historický časopis, 46, 1, 99 - 107.

² Fremal, K. (1996): Sociálnodemokratická strana na Slovensku v rokoch 1938 - 1944. In. Kapitoly z dejín sociálnej demokracie na Slovensku, Bratislava, 289.

³ Na konferencii Strany práce 31. marca 1946 A. Bahurinský o Žilinskej dohode povedal: "Tá novembrová nedela "zmierenia" z roku 1938 bude pre nich na večné veky nedelou hanby." Sociálni demokrati na žilinskej zrade nemajú žiaden podiel. Svoju česť a minulosť nepošpinili ani touto nedelou hanby politických strán slovenských." (Slovenský národný archív, /ďalej SNA/ Bratislava, f. Strana práce, a. j. 28).

⁴ Pozri tiež: Bystrický, V.(1987): Politika KSČ na Slovensku od Mníchova do 14. marca 1939. In. Zborník Múzea SNP, 12, Martin., Bystrický, V.(1989):Príčiny a podmienky vzniku nekomunistickej protilúdackej opozície (6. X. 1938 - 14. III. 1939). In Zborník Múzea SNP, 14, Martin.

⁵ Do klubu Národnej strany práce, ktorú tvorili sociálni demokrati a národní socialisti, v československom parlamente vstúpili aj slovenskí poslanci , sociálni demokrati I. Dérer, J. Bečko a I. Markovič. (Čarnogurský, P.(1992): 14. marec 1939. Bratislava, 103.)

⁶ Lettrich, J.(1993): Dejiny novodobého Slovenska, Bratislava, 91.

⁷ Fremal, K.(1996): c. d., 290 - 291. Podľa P. Čarnogurského funkciu I. Déreera prevzalo trojčlenné predsedníctvo M. Korman, J. Bečko, I. Frlička, generálnym tajomníkom sa stal Černický a redakciu Robotníckych novín prevzal J. Čaplovič. V druhej polovici októbra 1938 po rokovaní delegácie sociálnych demokratov v zložení I. Markovič, J. Bečko a M. Korman s J. Tisom ho ubezpečili o svojej lojalite a rozhodli sa sami ustúpiť zo scény. (Čarnogurský, P. (1993): c. d., 201).

⁸ Čas, č. 65, 11. 7. 1945.

⁹ SNA Bratislava, f. Strana práce, a.j. 28.

¹⁰ Rychlík, J.(1998): c. d., 107.

¹¹ Uvádzaný prehľad občianskych odbojových skupín je ilustratívny a nerobí si nárok na úplnosť, ani nechce suplovať špecializované práce k tejto problematike.

¹² Fremal, K.(1996): c. d., 292.

¹³ Kamenec, I. (1994): Konceptie a ciele protifašistického odboja na Slovensku. In. Slovenské národné povstanie v pamäti národa. Bratislava, 145.

¹⁴ Ursíny, J. (1994): c. d., 26 - 29., SNA Bratislava, f. Strana práce, a. j. 28.

¹⁵ Fremal, K. (1996): c. d., 293.

¹⁶ Fremal, K. (1996): c. d., 292.

¹⁷ Vartíková, M.: KSS. Dokumenty z konferencií a plén 1944 - 1948. Bratislava 1971, s. 20.

¹⁸ Fremal, K. (1996): c. d., 295.

¹⁹ Pravda, č. 210, 19. 9. 1946.

- ²⁰ Prečan, V. (1965): Slovenské národné povstanie. Dokumenty. Bratislava, 952 - 953, 956., Dejiny Slovenského národného povstania 1944. (1984): zv. 5, Bratislava, 457. V zbierke dokumentov Cesta ku květnu I/1. (1965): Praha, 220, sa názov vedenia sociálnej demokracie, ktorý vytvoril J. Kapinaj uvádza ako „Ústredný výkonný výbor ilegálnej sociálnodemokratickej strany“.
- ²¹ Fremal, K. (1996): c.d., 289- 311.
- ²² SNA Bratislava, f. Strana práce, a. j. 1.
- ²³ SNA Bratislava, f. Strana práce, a. j. 1. V liste A. Bahurinského V. Širokému z 24. augusta 1945 sa medzi predstaviteľmi SNR, ktorí takéto členenie odboja na dve skupiny presadili sa uvádza aj V. Šrobár, ten však podľa nášho názoru patrilo skôr k tým, ktorí po vypuknutí povstania podporovali členenie odboja na tri skupiny so samostatnou sociálnou demokraciou.
- ²⁴ Jablonický, J. (1994): Glosy o historiografii SNP. Bratislava, 123.
- ²⁵ Lettrich, J. (1945): O Slovenskej národnej rade. Bratislava, 25.
- ²⁶ SNA Bratislava, f. Strana práce, a. j. 1.
- ²⁷ Prečan, V. (1965): c.d., 540.
- ²⁸ SNA Bratislava, f. Strana práce, a. j. 28
- ²⁹ Barnovský, M. (1993): Na ceste k monopolu moci. Bratislava, 20.
- ³⁰ Dejiny Slovenska V.(1965), Bratislava 1985, s. 463.
- ³¹ Plevza, V. (1991): Vzostupy a pády. Gustáv Husák prehovoril. Bratislava, 38.
- ³² Podľa vyjadrenia A. Bahurinského v liste V. Širokému z 24. augusta 1945 "nezodpovedá pravde, že temer všetky okresy boli zastúpené riadne volenými delegátmi a že títo so zjednotením súhlasili. Pravdou je, že len málo okresov bolo riadne zastúpené, ostatné okresy boli zastúpené nahodilými účastníkmi zjednocovacieho zjazdu z toho-ktorého okresu"
- ³³ Dejiny Slovenského národného povstania 1944, (1984) zv. 5, Bratislava, 633., V zbierke dokumentov Cesta ke květnu I/1, (1965), Praha, 231 - 232 sa uvádza, že bolo rezervované miesto pre I. Frličku. K. Fremal uvádza K. Dolinského, ale neuvádza j. Balcu.
- ³⁴ Fremal, K.(1996): c. d., 304 - 305.
- ³⁵ Jablonický, J. (1980): K problémom občianskeho odboja. Naše snahy, 16 , 5, s. 7.
- ³⁶ SNA Bratislava, f. Strana práce, a. j. 1.
- ³⁷ Čakanie v Bratislave bolo neskôr L. Novomeskému často vytykávané. Vo výpovedi pred Národným súdom v procese s A. Machom 22. 3. 1946 hovoril, že zostal v Bratislave preto, aby počkal na prípadný kontakt s predstaviteľmi vlády Slovenskej republiky. (SNA Bratislava, f. Povereníctvo školstva a osvety (PŠaO), kart. 4.)
- ³⁸ Rákoš. E. - Rudohradský, Š. (1973): Slovenské národné orgány 1943 - 1968, Bratislava, 151 uvádzajú, že K. Dolinský bol sociálny demokrat, Encyklopédia Slovenska uvádza, že bol členom KSC od roku 1930 a Biografický slovník Matice slovenskej, (1986), zv. II, Bratislava, 490 uvádza, že „do KSS vstúpil po nastolení fašistického režimu" na Slovensku.
- ³⁹ Lettrich, J.(1993): c. d., 163.
- ⁴⁰ SNA Bratislava, f. Generálny tajomník (GT.), č. 175/1945. Dejiny SNP 1944, (1984), zv. 3, Bratislava, 493, 498., Husák, G. (1975): Svedectvo o Slovenskom národnom povstaní. Bratislava, 619.
- ⁴¹ Husák, G. (1975): c. d., 619.
- ⁴² SNA Bratislava, f. ÚV KSS, predsedníctvo, a. j. 1, 1945.
- ⁴³ SNA Bratislava, f. Strana práce, a. j. 1. Neskôr na zasadnutí ÚV KSS 25. - 26. októbra 1945 bol návrh na zvolanie konferencie bývalých sociálnych demokratov ešte raz prednesený I. Frličkom, ale bol zamietnutý, napr. J. Lietavcom. (SNA Bratislava, f. ÚP SNR, kart 113, inv. č. 114.)
- ⁴⁴ Napr. v osnove referátu, ktoré vydalo kultúrne a propagačné oddelenie ÚV KSS k 2. výročiu bansko-bystrického zjazdu. (SNA Bratislava, f. ÚP SNR, kart. 114, inv. č. 116.)
- ⁴⁵ O takejto tendencii hovoril na zasadnutí Akčného výboru Sociálnodemokratickej strany 12. novembra 1945 J. Šindler, ktorý sa domieval, že v pozadí je osoba J. Čaploviča. (SNA Bratislava, f. Strana práce, a. j. 6)
- ⁴⁶ SNA Bratislava, f. Strana práce, a. j. 1. "Návrh žilinskej konferencie na vedenie strany, na zástupcov strany v SNR a do spoloč. zákonodár. zboru v Prahe" písal A. Bahurinsky, „ je najokatejším príkladom toho, ako sa rýchlo zabudlo na sľuby z B. Bystrice a ako snadno a rýchlo majú byť bývalí socialisti hodení cez palubu, alebo odsunutí na vedľajšiu koľaj."
- ⁴⁷ Hlavová, V. (1996): Sociálna demokracia na Slovensku v rokoch 1945 - 1948 (pokús o obnovu). In. Kapitoly z dejín sociálnej demokracie na Slovensku. Bratislava, 314.
- ⁴⁸ SNA Bratislava, f. ÚV KSS, GT, kart. 2138, a. j. 176.
- ⁴⁹ Škurlo, I. (1968): Vznik Strany práce na Slovensku. In. K dejinám československé sociálnej demokracie. Praha, 326.
- ⁵⁰ SNA Bratislava, f. ÚV KSS, GT, č. 126.
- ⁵¹ SNA Bratislava, f. ÚV KSS, GT, kart. 2160, a. j. 269/1.
- ⁵² SNA Bratislava, f. ÚV KSS, GT, č. 68.
- ⁵³ Hlas práce, propagačné číslo, 10. 3. 1946., SNA Bratislava, f. Strana práce, a. j. 10.

⁵⁴ Hlas práce, č. 45, 22. 2. 1947.

⁵⁵ Hlas práce, č. 149, 17. 9. 1946., Hlas práce, č. 161, 1. 10. 1946.

⁵⁶ Československý východ, č. 51, 4. 6. 1946.

Resume

Unifying congress of the Social Democratic Party and the Communist Party during uprising in year 1944.

On 17. September 1944, during the Slovak National Uprising, a unifying congress of the Social Democratic Party and the Communist Party went on. The paper is analysing the preliminary conditions, which went to this event and its acceptance by different segments of the Slovak political left in the period from year 1938 up to 1946.